

A székely autonómia kérdése 1945–46-ban

A székely autonómia kérdésének az első világháború végén történő megjelenése nem választható el az *erőszakos impériumváltástól*. A román uralom alá kényszerített székelységnek ugyanis *identitása védelmében* vált szükségessé az autonómia gondolatának felelevenítése. Hogy mennyire a román katonai hódításra történő *válaszreakcióval* van dolgunk, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az *első tervezet* ez ügyben 1919. január elején készült el Székelyudvarhelyen, pár héttel a Székelyföld román katonai megszállása után.¹

A két világháború közt kidolgozott tervezetek² közös jellemzője az volt, hogy a történelmi hagyományokra, valamint két dokumentumra hivatkoztak a szerzők. Az első az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nemzetgyűlés határozata volt, amelyben „teljes nemzeti szabadságot” *ígértek* az együtt lakó nemzetek számára: „Mindenkinek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által” – olvashatjuk a rezolúció III/1. pontjában.³ A másik pedig a Bukarest által 1919. december 9-én – csak vonakodva – aláírt párizsi kisebbségi szerződés volt, amelynek 11. cikkelyében⁴ a *székelyeknek* (és a szászoknak) „vallási és tanügyi kérdésekben *helyi önkormányzatot*” helyeztek kilátásba. Míg a gyulafehérvári határozatok – ha általánosságban is – az *egész* erdélyi magyarságnak ígértek kulturális autonómiát, a kisebbségi szerződés *kimondottan csak a székelyekre* korlátozta

¹Paál Árpád: *Emlékirat a semleges, független székely államról*. (Székelyudvarhely, 1919. január 13.) A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Paál Árpád-hagyatékában lévő eredeti kézirat, PÁH, Ms. 7651/153, f. 19. Egyébként emlékiratában azt írja Paál, hogy a román politikusok a székelyek „édesgetésén dolgoznak”, ezért önkormányzatot ígérgetnek nekik. Mint majd később szó lesz róla, ugyanez történt 1945–46-ban is... Az udvarhelyi impériumváltásról lásd Bárdi Nándor: *Impériumváltás Udvarhelyen 1918–1920. AETAS*, 1993. 3. sz. 76–118. o.

²A fontosabb tervezetek: Paál Árpád: *Emlékirat a semleges, független székely államról*, 1918. (PÁH, Ms. 7651/153); Kozmosz: *A székelység tanügyi önkormányzatához*. Magyar Kisebbség, 1927. 7. sz. 259–261., 8. sz. 293–295. o.; Tusa Gábor: *A székely vallási és tanügyi autonómia*. Minerva Rt., Kolozsvár, 1930.; Paál Árpád: *Törvény a székely községek közművelődési önkormányzatáról*, a Párizsban 1919. december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján. Kolozsvár, 1931. november 8. (korrektúrapéldány).

A dokumentum egy fénymásolt példánya a SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjteményében található 4470. sz. alatt.; Papp József: *Az erdélyi székelyek vallási és tanügyi önkormányzata*. *Magyar Kisebbség*, 1931. 8. sz. 283–289. o., 9. sz. 324–332. o., 10. sz. 364–369. o.; Balogh Arthur: *A székely vallási és tanügyi önkormányzat*. Erdélyi Múzeum, 1931. 10–12. sz. 341–354. o.; Mikó Imre: *A székely közületi kulturális önkormányzat*. Kolozsvár, 1934. (Az erdélyi kérdés megoldására a két világháború közt született tervezeteket, javaslatokat Bárdi Nándor gyűjtötte össze.)

³Közl.: Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Minerva Rt., Kolozsvár, 1944. 209. o. A gyulafehérvári határozatot egyébként a iași-i román kormány *egyenest utasítására hozták*, pillanatnyi taktikai megfontolásból! (A két világháború közötti vitákról ugyancsak Nagy Lajos számol be.)

⁴Közl.: *Nagy*, i. m. 219.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

azt. A fő probléma azonban nem is ez, hanem az, hogy a két világháború közötti kormányok egyik dokumentumot sem voltak hajlandók *törvényerőre emelni*– kiváltképp végrehajtani.

A székely autonómia problematikájával a magyar kisebbségpolitikusok, jogászok, főleg a húszas évek végén, a harmincas évek elején foglalkoztak intenzíven, amikor úgy tűnt, hogy Romániában is megtörténik egyfajta közigazgatási decentralizáció és lesz *némi esélye* legalább a kulturális autonómiának. (Csak egyetérthetünk a kolozsvári Balázs Sándorral, aki a két világháború közti autonómia-tervezetések kapcsán megállapította: „az ábrándozások ebben a zónában sem hiányoztak, neves kisebbségpolitikusok, főleg jogászok szebbnél-szebb álm-terveket szövögettek...”¹)

A harmincas évek vége felé azonban, amikor a nemzetközi helyzet alakulása folytán ismét *előtérbe került a határrevízió lehetősége*, a székely autonómiával kapcsolatos tervezés korszaka is véget ért.

A második világháború alatt, illetve azt követően nemcsak az erdélyi magyarság hivatalos és nemhivatalos képviselőit, valamint a magyarországi szakértőket foglalkoztatta a székelykérdés, hanem egyes nyugati szakembereket, politikusokat is.

Ami az utóbbiakat illeti, a brit és az amerikai szakértők különböző tervezetei² – ha a magyar–román határ kérdésben bizonyos mértékig el is tértek egymástól – abban megegyeztek, hogy „a Székelyföld és a határ menti magyar többségű sáv problémáját külön kell választani, s más megoldást kell találni az egyikre és másra a másokra.”³ Ennek megfelelően a szakértők egyfelől az ún. partiumos területmódosításnak több variációját is elkészítették, emellett pedig a *Székelyföldnek mindnyájan autonómiát adtak*.⁴ (A legújabbban publikált dokumentumok alapján nyilvánvaló, hogy a szovjet béke-előkészítést *nem foglalkoztatta* a székelykérdés. Eleinte az önálló Erdély létrehozását fontolgatták, majd 1944-től Erdélynek teljes egészében román fennhatóság alá történő adását támogatták.⁵)

Mielőtt a budapesti elképzeléseket bemutatnánk, ki kell térnünk arra is, miként látták a székelykérdés megoldásának lehetőségeit az 1945–46-os esztendőben magában *Erdélyben*? Ez már csak azért is érdekes kérdés, mert eddigi kutatásaink alapján úgy látjuk, hogy a székelység problémája még 1945 nyarán – jóval azelőtt, hogy a magyarországi szakértők alaposabban tanulmányozni kezdték volna a kérdést – az erdélyi magyarság egy csoportját is foglalkoztatta. 1945. szeptemberében a Miniszterelnökségre és a Külügyminisztériumba eljutott egy igen fontos feljegyzés, amelyből először értesülhettek Budapesten arról, hogy az erdélyi magyarság *egy része* miként látja az erdélyi kérdés megoldásának lehetőségeit. Ebben Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök⁶ – miután eseteli az erdélyi magyarság helyzetét, a román nacionalista meg-

¹Erdélyi [Balázs] Sándor: *Az autonómia eszméje a magyar kisebbség körében a királyi Romániában*. H. é. n., gépelt kézirat, 2. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjteménye, Ms. 2405.

²Amerikai béketerv a háború utáni Magyarországról. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai 1942–1944. (Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Romsics Ignác.) Typovent, Gödöllő, 1992. és Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról 1942–1943. (Az iratokat közli, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bán D. András.) Osiris, Bp., 1996.

³Romsics, i. m. 27.

⁴Romsics, i. m. 187., 189., 206., és Bán, i. m. 160–163.

⁵Lásd: Transzilvanskij voprosz. Vengero–rumünszkij territorialntj szpor i SzSzSZR 1940–1946. Dokumenti. (Red.: T. V. Volokimina, T. M. Iszlamov.) Rosszija, Moszkva, 2000.

⁶A feljegyzést – a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratanyagában fellelhető másolat alapján Fülöp Mihállyal közösen adtuk közre a *Revízió, vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947)* c. kötetünkben. (Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998., 61–62. o.) Az, hogy a doku-

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

nyilvánulásokat – azt javasolja, hogy a Partiumot a magyar kormány „minden erővel törekedjék” visszaszerezni, a történelmi Erdélyt pedig helyeztessék nemzetközi ellenőrzés alá. Megjegyzi azonban, hogy e javaslattal szemben „a magyarság egy másik része” szerint ketté kellene osztani Erdélyt, és ez utóbbi csoport „helyszínen gyűjtött tapasztalatai szerint még a székely nép jó része is beletörődne abba, hogy végre átrendeződjön Románia és Magyarország tiszta nemzeti állammá”, vagyis hajlandó lenne egy *lakosságcserevel áttelepíteni* magyar fennhatóság alá kerülő területre. Végül megjegyzi, hogy „a székely nép annyira eldöntötte magában a román uralomtól való elszakadást, hogy inkább *hajlandó szovjet tagozat-állam lenni*, mint a románsággal együtt állami életet élni.”¹

A székelyek végtelen elkeseredésével, illetve azzal a hangulattal, hogy semmiképp sem szeretnék ismét román fennhatóság alá kerülni, természetesen a román hatóságok, illetve a bukaresti kormány is tisztában lehetett. Petru Groza miniszterelnök, akit a korabeli magyar sajtó magyarbarát politikusként állított be (és aki ezt a képet nagy tehetséggel éltette is), ezért számos alkalommal kijelentette, hogy számára a magyar–román kérdés nem határkérdés (amivel implicite elutasította azokat a törekvéseket, amelyek határrevíziót szorgalmaztak), hanem a „határok légiesítésének” kérdése. Beszédeiben, és a vele készült interjúkban olyan jövőképet vázolt fel, melynek lényege abban foglalható össze, hogy az erdélyi magyarságnak érdemes román uralom alatt élni, mert vége a megalázó, kisebbségi helyzetnek, hamarosan megvalósul a „teljes nemzeti jogegyenlőség”. A verbális ígérek mellett azonban – legalábbis bizonyos momentumokból úgy tűnik – a román kormányzat 1945–46-ban *elhúzta a székelyek előtt az autonómia mézesmadzagját* is. Legalábbis erre következtethetünk abból az elaborátumból,² amely 1945 novemberében jutott ki ismeretlen csatornán („romániai bizalmi embertől”) a budapesti miniszterelnökséghez. A *Székely Tartomány* vázlatát tartalmazó dokumentumhoz csatolt belső feljegyzésben Kertész István, a Béke-előkészítő Osztály vezetője azt írta, hogy a tervezet „állítólag *román sugalmazásra* készült, hogy a székelyeket a Romániához való tartozásnak megnyerje”. (Eredeti kiemelés – V. G.) Ezt a véleményyt egyébként az is valószínűvé teszi, hogy az ismeretlen szerző(k) nem a székelység identitásának megőrzésére, erősítésére helyezték a hangsúlyt, hanem ehelyett „a magyar nép erős és végleges lojalitását” hangoztatták a román állam iránt...

Azt a korabeli budapesti feltételezést, miszerint a román kormány 1945–46 folyamán csupán *taktikai okokból* vette elő az autonómia tervét, szerintünk egy másik mozzanat is alátámasztja. Egyfelől egy 1946 május elején Bányai Lászlóval, a Magyar Népi Szövetség alelnökével folytatott beszélgetésről beszámoló diplomáciai jelentésben³ az olvasható, hogy a román kormányhoz és az RKP-hoz hiperlojális, szélsőbalos politikus annak a véleményének adott hangot, miszerint „esetleg elérhető volna Románián

mentum szerzője Márton Áron, csak akkor vált bizonyossá, amikor a Miniszterelnökség III., Kisebbségi és Nemzetiségi Osztálya (a továbbiakban: Me KNO) iratanyaga is kutathatóvá vált, és ennek köszönhetően rábukkantam a jelentés eredeti példányára, amelynek tetején kézzel az alábbi feljegyzés olvasható: „Márton Áron püspök Pakots helytartón keresztül küldött javaslata, illetve jelentése”. Lásd: Magyar Országos Levéltár Jelenkori Gyűjtemény (a továbbiakban: MOL) XIX-A-1-n, 1. doboz, „Z” 643, 1945. IX. 26.

¹Mai szemmel nézve talán érthetetlen ez az elkeseredés, azonban nem egyedülálló. A Bihar megyei Szalárd község lakosai, nagyjából a fenti jelentés megírásával egy időben a San Franciscóban üléselő nemzetközi konferenciától azt kérték, hogy Erdély ne tartozzon Romániához, inkább legyen „a Szovjetunió független tagja”. Lásd: Domány András könyvismertetőjét: „A Szovjetunióknak nem érdeke egy erős Magyarország”. Titkos szovjet dokumentumok az erdélyi kérdéstről. *Mozgó Világ*, 2000. 8. sz., 14. o.

²MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai (a továbbiakban: Küm BÉO), XIX-J-1-a, 61. doboz, IV-136. csomó, 40.945/Be.-1945.

³*Fülöp-Vincze*, i. m. 199.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

belül egy *közigazgatási autonómiával felruházott*, teljesen magyar jellegű Székelyföld megteremtése”. Bányai ekkor a magyar béke-előkészítés *sürgős feladatának jelölte meg a székely autonómia-tervezet kidolgozását*. (Néhány héttel korábban, egy ugyan-csak vele folytatott beszélgetésben Bányai még csupán azt vetette fel, hogy a román hadseregen belül valamiféle *külön székely sereget* kellene felállítani, valamint gazdasági téren figyelembe kellene venni a székelység különleges szempontjait...¹) Mivel Bányairól köztudott volt, hogy mindig igazodik a „pártvonalhoz”, nem tartjuk valószínűnek, hogy csupán a „köszö ötletet” ismertette volna a magyar diplomatákkal.

Mi vezethette a Groza-kormányt akkor, amikor elővette a székely autonómia tervét? Feltételezésünk szerint egyrészt Budapestnek akart „üzenni”: jobb, ha a fenti kérdéssel foglalkoznak, semmint hogy „a régi, letűnt Horthy-fasizmus szellemiségét idézve”, határrevíziós terveket melengetnek. Másrészt talán hatni akartak a romániai magyar politikai elit egy részére is. (A *nyilvánosság előtt* azonban az autonómia tervét nem hangoztatták, arról a székely közvélemény – amelynek jó része a békeszerződés aláírásáig reménykedett abban, hogy visszakerülhet magyar fennhatóság alá – nem szerezhett tudomást...)

Megjegyzendő azonban, hogy az 1944 utáni erdélyi magyar politikai elit egy része ugyanúgy *elutasította* a székely autonómia tervét, mint a két világháború közt. Az ok is hasonló volt: a „székely gettó”-tól való félelem. Attól tartottak ugyanis, hogy azok a kisebbségi jogok, melyek egyébként az *egész* erdélyi magyarságot megilletnék, *csak a székelysége*re fognak korlátozódni. (Ez a dilemma Tusa Gábornál 1930-ban a következő formában jelenik meg: „...vajjon a székelyek biztosított autonómiájának elismerése és elismertetése, annak gyakorlatba vezetése, jelent-e *jogfeladást* a többségben lévő nem székely magyarság terhére és jelenti-e a magyar kisebbség politikai, vallási, s egyszóval kulturális gyengítését?”²)

A székely autonómia kérdése nemcsak az erdélyi magyar vezetőket osztotta, meg, hanem a budapesti kisebbségi/jogi szakértőket is. Amikor 1945. június 1-jén – Magyarország teljes nemzetközi elszigeteltsége idején – Kertész István vezetésével létrejött a Külügyminisztérium mellett működő Béke-előkészítő Osztály és elkezdődtek az intenzív béke-előkészítési munkálatok, az első tanulmányok, javaslatok *nem foglalkoztak* a székely autonómiával.³

A székelykérdés azért szorult háttérbe, mert a magyar külügyi vezetés 1946 tavaszáig *elsődlegesen a magyar–román határ revíziójában* gondolkodott. Akkorra azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a határrevízióknak igen kicsi az esélye, ugyanis 1946. május 7-én a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi ülészakán a nyugati nagyhatalmak képviselői elfogadták a Szovjetunió álláspontját, és a magyar, valamint a román békeszerződés-tervezetbe belevették, hogy a két ország viszonylatában *visszaáll az 1937-es határ*. Ezek után ugyan még magyar részről a békekonferencián próbálkoztak azzal, hogy legalább egy kisebb határkiigazítást elérjenek, azonban ezek a törekvések is mind zátonyra futottak.⁴

¹ MOL Küm BÉO XIX-J-1-a, 61. doboz, IV-136. (Erdélyi Magyar Népi Szövetség-csomó), 1062/Bé.-1946. (Gyallay-Pap Domokos 1946. április 13-i jelentése.)

²Tusa Gábor: *A székely vallási és tanügyi autonómia*. Minerva Rt., Kolozsvár. 1930. 16. o.

³1945 nyarán és őszén két figyelemre méltó dolgozat készült: Bodor György: *Az önálló Erdély*, és Rónai András: *Erdély (Memorandum)* című munkái. Mindkettő lelőhelye: Hadtörténeti Intézet Levéltára, a Hadügyminisztérium Béke-előkészítő Bizottsága iratai (a továbbiakban: HIL Hm BÉB) A/XIV/14., 7. doboz, 362–366., és MOL Küm BÉO XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-149 csomó, 40.978/Bé.-1945

⁴A magyar határtervezetokről bővebben lásd: *Fülöp–Vincze* i. m., valamint Vincze Gábor: *Álmodozások kora. Tervek, javaslatok az „erdélyi kérdés” megoldására 1945–46-ban*. Limes, 1997. 2. sz. 59–81. o.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

Az 1946. május 7-i párizsi értekezlet után a magyar béke-előkészítési áttérteltel korábbi álláspontját, és ettől kezdve nagyobb súlyt helyeztek egyéb, alternatív megoldások kidolgozására is. 1946. május elején összeült az a kisebbségi jogi szakértői értekezlet, amely július elejére kidolgozott egy *kisebbségvédelmi szerződéstervezetet*.¹ A budapesti kormány azonban ezen túlmenően – tekintettel Erdély, kiváltképp pedig a Székelyföld speciális helyzetére – szükségesnek látta azt is, hogy a békekonferencián felvesse az autonómiák kérdését is. Ezért május végére összehívtak egy értekezletet azzal a céllal, hogy a szakértők dolgozzák ki Erdély, valamint a *Székelyföld autonómiájának* tervezetét.

1946. május 28-án az Országházban tartotta első ülését az a szakértői csoport, mely megvitatta a neves kisebbségjogász, Flachbart Ernő által akkorra elkészített *székely autonómia tárgyalási tervezetét*.² Az értekezleten azonban kiderült, hogy míg (a székely származású) Balás Gábor, valamint (a nagyváradai) Hegedűs Nándor szükségesnek tartották a végleges változat kidolgozását, más szakértők (Rónai András, Gajzágó László, Bernolák Jenő) „veszedelmes vállalkozásnak” minősítették a tervezetet. Világossá vált mindenki előtt, hogy *koránt sincs egyetértés a székely autonómia kérdésében*. Például gr. Teleki Géza egyetemi tanár (aki hangsúlyozta, hogy „az erdélyiek nevében szólal fel”³), kijelentette: „igen veszélyesnek tartja egy külön székely autonómia felvetését”.⁴ Értelése szerint a román uralom alatt a székely autonómia annyit jelentene, hogy „kettéhasítja az erdélyi magyarságot”, emellett pedig „ha a székelyeknek autonómiát adunk, úgy a románok azt mondják, hogy más nemzetiség a székely, és más az erdélyi magyar”. A volt kolozsvári lapszerkesztő, Demeter Béla, aki akkor már Nagy Ferenc miniszterelnök erdélyi szaktanácsadója és a Béke-előkészítő Osztály referense volt, arra is felhívta a figyelmet, hogy az elmúlt év nyarán a román kormány is kidolgozott egy székely autonómia-tervezetet, amit nyilvánosságra is hozott.⁵

Az értekezleten a továbbiakban arról folyt a vita, hogy mi a helyesebb: *egész Erdély autonómiájával* kellene-e foglalkozni (Albrecht Ferenc ekkorra kidolgozott egy erdélyi autonómia-tervezetet⁶), vagy csak a Székelyföldével. Mivel nem tudtak dűlőre jutni, június 3-án folytatták tovább a tanácskozást. Ekkor Rónai András, a Teleki Intézet vezetője ismertette elkészített tervezetét az erdélyi autonómiákról. Elgondolása szerint Erdélyben 7 tartományt kellene kialakítani (úgynevezett táji autonómiákat), ezen belül pedig az *egyik tartomány* (kanton) lenne a Székelyföld. Ezt ugyan többen jónak tartották, azonban a székely autonómia szükségessége kérdésében sem 5-én, sem 6-án nem tudtak megegyezni, ezért az értekezletet elnapolták. A június 14-i és 21-i értekezleteken aztán végül legalább

¹A „Szerződés a nemzetiségekhez tartozók jogairól” című tervezetét Flachbart Ernő és Gajzágó Ferenc készítették el. Lelőhelye: MOL Me KNO XIX-A-1-n, 5. doboz, „Z” 2556/1946. A tervezet háttérét Fülöp Mihály vázolta fel: A kisebbségi kódex. *Külpolitika* 1989. 2. sz. 106. o.

²A tárgyalási tervezetét közli: *Fülöp-Vincze*, i. m. 454–458. o.

³Véleményünk szerint Teleki Géza tulajdonképpen a Márton Áron-csoport nevében szólalt fel, annak állás pontját képviselte. (A gyulafehérvári püspök és társai bízták meg azzal, hogy Gyöngyösi János külügyi miniszter helyett ő képviselje „a nagyhatalmak illetékes képviselői előtt” az erdélyi magyarság érdekeit.)

⁴MOL Me KNO XIX-A-1-n, 7. doboz, „Z” 2101–1946.

⁵A korabeli lapokban nincs nyoma ennek, de valószínű, hogy Demeter arra az elaborátumra utalt, melyet fontosabb már ismertettünk.

⁶Albrecht Ferencnek két változatban maradt fenn a tervezete. A rövidebb változat *Az önálló Erdély. Az önálló erdélyi állam vázlatos elképzelései, mint az erdélyi kérdés egyik megoldási módja* címet viseli. Egy-egy példánya megtalálható a Me KNO és a Küm B&O iratanyagában. (XIX-A-1-n, 7. doboz, „Z” 2101–1946 és XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-149, 1463/Bé. Ez utóbbit közölte: *Fülöp-Vincze*, i. m. 442–443. o.) Egy, az előzőnél bővebb változatra, amely *Erdély autonómiája* címet viseli, ismeretlen személy ráírta: „A megbeszélést képező tanulmány. Gyenge!” Lelőhelye: HIL Hm BeB, A/XIV/15, 7. doboz, 374–382., valamint A/1/26., 2. doboz, 363–370. (Ez utóbbi példányon ismeretlen kéztől származó javítások találhatók.)

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

a székely autonómia elvi alapjaiban sikerült megegyezésre jutni, a továbblépéshez azonban az kellett, hogy az egyes tárcák közöljék, szeretünk melyek azok a kérdések, amelyeket az autonómia hatáskörébe kellene vonni, valamint – az 1940–44 közti évek kiadásait szem előtt tartva – igyekezzenek megbecsülni azt is, hogy a hatáskörbe vonandó ügyek milyen költségkihatással járnának.¹ (Miközben a budapesti szakértők a kialakítandó autonómia részleteiről vitatkoztak, a Nagy Ferenc vezette kormánydelegáció 1946. június 21-én Londonban felvetette a székely autonómia kérdését Noel-Baker külügyi államtitkár előtt, aki azonban arra érdemben nem reagált.)

1946. július 2-án került sor arra az értekezletre, amelyen a különböző szakminisztériumok béke-előkészítő osztályai által kiküldött szakértők² már kimondottan a *Székelyföld autonómiájának részletkérdését* tárgyalták meg. Az igazságügy-minisztérium képviselői által készített feljegyzésből³ meg tudhatjuk, hogy a Székelyföld területi autonómiájára vonatkozó jogszabályozást a szakértők a *Romániával kötendő békeszerződésbe vagy egy kétoldali magyar–román szerződésbe* akarták belefoglalni. Abban is egyetértettek a tárcák szakértői, hogy az autonómia hatáskörébe kell tartozzon a belső közigazgatás, az igazságügy, az egyházügy, a közoktatás- és közművelődésügy, a földművelődésügy és általában mindazok az ügyek, amelyek nem tartoznak az autonómia hatásköréből kivett, ún. „közös” ügyekhez. (Mivel kiindulópontnak az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést tartották, a közös ügyekhez csupán a külügy-, hadügy- és pénzügyeket sorolták.) A hozzászólások jól mutatják, hogy melyek voltak azok a – reális vagy éppenséggel irreálisnak tűnő – problémák, amelyek a szaktárcák képviselőit foglalkoztatták. Így fölmerült, hogy kérdéses a Székelyföld gazdasági-pénzügyi önállósága, különös tekintettel arra, hogy ez a terület gazdaságilag Erdély egyik legelmaradottabb térsége, és ezért kicsi a népességmegtartó ereje. A hadügyet képviselő Szemes István ezredes felvetette egy *önálló székely sereget*⁴ felállításának lehetőségét. Gajzágó László egyetemi tanár azt az elképzelését ismertette, miszerint abban a régióban, ahol a kisebbség eléri a 300 ezer főt vagy legalább az 50%-os számarányt, *személyi autonómiát*, míg ott, ahol egy tömbben legalább 500 000-en vannak vagy arányuk eléri a 75%-ot (tehát a Székelyföldön), *területi autonómiát* kellene biztosítani. Ő ennek a *két autonómia-formának az összehangolását* tartotta volna helyesnek – annak ellenére, hogy tényként szögezte le: „az erdélyi magyarság a székelyföldi autonómiát nem kívánja”.⁴

Az értekezlet végén végre fölmerült az autonóm terület *határának* kérdése is, hiszen ezt a Flachbart-féle munkatervezet nyitva hagyta. Trajánovits Lajos, a pénzügyminisztérium képviselőjében ezzel kapcsolatban fölhívta a figyelmet arra, hogy szükség volna esetleges más *idegen vidéknek a Székelyföldhöz való csatolására* is, mert „átlagosan 10 évenként 35 000 ember hagyja el a Székelyföld területét, és világos, hogy arra kell törekednünk, hogy ezek lehetőleg nekünk kedvező területek, és nem a Regát felé törekedjenek”. (Ezzel a kérdéssel részletesen csupán Némethy-Benisch Arthur július 12-i tervezete foglalkozik. A minisztériumi osztályfőnök munkája *jobban igazodik az etnikai határokhoz*, mint a székely autonómia-tervezet végleges változata, annak ellenére,

¹ MOL, a Belügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztálya iratai (a továbbiakban: Büm TeO), XIX-B-1-c 15. doboz, 85. tétel, Feljegyzés a béke-előkészítő osztályok számára, 1946. június 22. 70.127/1946.

² Az ismertebb jogi, kisebbségi-nemzetiségi szakértők közül hadd említsük meg Demeter Bélát, Albrecht Ferencet, Balás Gábort, Bibó Istvánt, Bodor Györgyöt, Flachbart Ernőt, Gajzágó Lászlót, Hegedűs Nándort, Mester Miklóst, Mikó Tibort, Pásint Ödönt, Rónai Andrást, Takácsy Miklóst.

³ MOL Küm BéO, XIX-J-1-a, 63. doboz IV-148. tétel, 41.365/1945.I.M.VII.

⁴HIL Hm BeB, A/XIV/15,7. doboz, 19–21.

Erdélyi Magyar Adatbank

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

hogy a történelmi Székelyföld határához tapadó magyar községeket, valamint a hétfalusi csángók településeit is az autonóm területhez csatolta. Számításai szerint az így körvonalazott területen – az 1930-as népszámlálást véve figyelembe – a lakosság 83%-a lenne magyar.¹⁾

Az ülést végül azzal zárták le, hogy felállítottak egy szövegező bizottságot, melynek Flachbart Ernő, Gajzágó László, Balás Gábor és Hegedűs Nándor lettek a tagjai. A szövegező bizottság először elkészített egy teljesebb változatot, amelyet aztán betekintés végett megküldtek az egyes tárcák képviselőinek, akik véleményezték azt. A július 8-i és 9-i értekezleteken tovább folyt a vita arról, hogy *milyen kompetenciával* rendelkezhetnek az autonómia szervei. (A 9-i értekezleten a belügyminisztérium képviselője már nem vett részt, mert a kommunista főnökének, Rajk Lászlónak az volt a véleménye, hogy „a jelenlegi külpolitikai szituáció és esélyeink mellett kár e kérdéssel foglalkozni...”²⁾

Július második felében sorra érkeztek be a szövegező bizottsághoz a különböző kiegészítések, megjegyzések. Például a belügyminisztérium szakértője szerint a 3. szakaszt lényegesen át kellene fogalmazni (ez azonban nem történt meg), és hiányolták az 5. cikk második bekezdésében a helyi önkormányzatok szervezetének megállapítását.³ Az igazságügy-minisztérium részéről Csánk Béla javasolta, hogy a bevezetésben hagyják ki a részletekbe menő politikai, szociológiai megállapításokat, mert az „heves ellenállásba ütökzik”, és hiányolta, hogy a 31. cikkben nem kötelezik Romániát az autonómiát biztosító szerződéssel ellenkező, még hatályban lévő rendelkezések hatályon kívül helyezésére, illetve módosítására.⁴ Mester Miklós azt kifogásolta, hogy a 6. cikkben lényegében az anyanyelvvél egyenlő jogú tantárgyként kezelnék a román.⁵ Szentkirályi Miklós, a Magyar Gazdaságkutató Intézet részéről azt helytelenítette, hogy egy-egy községet csak azért csatolnának át másik, szomszédos megyéhez, mert román többségű.⁶ A Magyar Nemzeti Bank igazgatója, Judik János Pásint Ödönnek írott módosító javaslatai⁷ közül néhány vagy szó szerint, vagy kisebb változtatással bekerült a végleges változatba (20., 21., 22. cikkek). A Hadügyminisztérium Béke-előkészítő Bizottsága által készített, *A magyarság érdekeinek védelme a Székelyföldi autonómia biztosítása esetén a román hadseregben belül* címet viselő feljegyzés⁸ azonban már olyan részletekbe is belement, mint a székely hadosztály felszerelése, ruházata és összekötöttség a felsőbb vezetéssel. Érthető, hogy mindezek már nem kerültek be a végső szövegbe...

Bár július második felében lázas munka folyt a székely autonómia-tervezet elkészítése ügyében, de Flachbart Ernő, a szövegező bizottság tagja a külügyminisztérium „vezető személyiségeitől” olyan megjegyzéseket hallott, amelyekből arra következtetett, hogy „a székelyföldi autonómia problémáját ott *nem látják a békekonferencián felvethetőnek*”, ezért július 24-én személyesen Nagy Ferenctől kért kihallgatást. A kisdzdapárti miniszterelnök a kihallgatáson határozottan kijelentette: 1) „A székelyföldi területi autonómiára *a Párisban megállapítandó lehetőségekhez képest* természetesen törekedni kell”; 2) Csak Párisban lehet megállapítani, hogy „a székelyföldi autonómia

¹ MOL BümTeO, XIX-B-1-c 15. doboz, 85. tétel, „Az autonóm Székelyföld területe”.

² MOL BümTeO, XIX-B-1-c 15. doboz, 85. tétel, Mikó Tibor 1946. július 9-i feljegyzése.

³ MOL Büm TeO, XIX-B-1-c 15. doboz, 85. tétel, 1946/II. BM.

⁴ MOL Me KNO, XIX-A-1-n, 5. doboz, „Z” 2675/1946., 46.558-1946.I.M.VII.

⁵ MOL Me KNO, XIX-A-1-n, 5. doboz, „Z” 2675/1946.

⁸ HIL Hm BeB, A/I/1-14, 1. doboz, 190.

Erdélyi Magyar Adatbank

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

kiterjedése tekintetében meddig mehetünk el”; 3) Végül pedig a lehetőségekhez képest „törekedni kell arra, hogy a székelyföldi magyarok és az egyéb erdélyi magyarok közti jogkülönbséget csökkentsük”.¹

Mindezen megnyugtató szavak után a bizottság befejezte a munkát, a szöveget véglegesítették, majd július végén lefordították franciára.² A magyar béke delegáció augusztus elején kivitte magával Párizsba, ám *elő sem terjesztették* – annak ellenére, hogy az 1946. július 2-i szakértői értekezleten megnyitó beszédében Nagy Ferenc miniszterelnök kijelentette: „munkánknak csak akkor lesz eredménye, ha az értekezlet által elkészített autonómia-tervezetet a békeértekezleten el tudjuk fogadtatni”.³

Ezek után joggal mondható, hogy a budapesti szakértők *főlöszlegesen dolgoztak* két hónapon át. Figyelembe kell azonban venni két dolgot: egyfelől azt, hogy a magyar kormány *hibát követett el* akkor, amikor 1946 tavaszáig kizárólag a határrevíziót erőltette, és az alternatív megoldásokkal nem foglalkoztak. Másfelől a nagyhatalmak sem támogatták már 1946 nyarán az autonómia-tervezetet – valószínűleg ezt ismerte fel a magyar béke delegáció, amikor elfektette a kész anyagot.

Bár a szakértők munkája – látszólag – kárba veszett, úgy érezzük, mégsem volt főlöszleges, ugyanis a dokumentum *ma is alapja lehetne* egy, a jelenlegi körülményekhez alkalmazkodó tervezet elkészítésének. Az 1989 óta eltelt évtized fejleményei ugyanis bebizonyították, hogy a Székelyföld fejlődése, a székelység boldogulása nem képzelhető el az autonómia nélkül.

Jegyzet

A tervezet eredeti példánya a Magyar Országos Levéltár Jelenkori Gyűjteményében található, a Belügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztálya iratai között.

Jelzete: XIX-B-1-c, 15. doboz, 85. tétel, 70.127/1946.

¹MOL Me KNO, XIX-A-1-n, 5. doboz, „Z” 2695/1946.

²MOL Me KNO XIX-A-1-n, 5. doboz, „Z” 2708.

³MOL Me KNO XIX-A-1-n, 7. doboz, „Z” 2101–1946.